

УДК 377.3

Микола М. Матюха

Київський національний університет технологій та дизайну
РОЗВИТОК ІНТЕГРАЦІЙНИХ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ
У ПІДГОТОВЦІ БУХГАЛТЕРІВ

Представлене дослідження в сфері розвитку інтеграційних освітніх послуг при підготовці бухгалтерів в умовах реформування освітнього процесу. Метою статті є аналіз сучасного стану освіти і розробка рекомендацій по формуванню сучасної освітньої траєкторії підготовки висококваліфікованих бухгалтерів на основі концепції безперервної освіти та індивідуальності того, хто навчається. Завданням статті є дослідження загальних та фахових компетентностей освітнього процесу, способи оцінки знань студентів. Визначення основних напрямів інтегрованості знань та навичок при підготовці бухгалтерів. Запропоновані висновки є основою для проведення заходів щодо реформування системи освіти щодо домінування інформаційних компонентів, оскільки випускники мають працювати в інформаційному суспільстві, де пріоритетну роль будуть займати фундаментальні знання про інформаційні процеси суспільства, новітні інформаційні технології. Новизною досліджень є запропоновані підходи щодо системи освіти а також нові системи оцінки знань при підготовці студентів. Відмічається, що для фахівця з обліку і аудиту необхідно врахувати той факт, що інформація – це не другорядний атрибут людської діяльності, а стратегічно важливий ресурс розвитку суспільства, використання якого дозволяє економити інші види ресурсів (енергетичні, матеріальні, людські).

Ключові слова: компетентність; конкурс; оцінка знань; програми підготовки бухгалтерів.

Николай Н. Матюха

Киевский национальный университет технологий и дизайна
РАЗВИТИЕ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ
ПРИ ПОДГОТОВКЕ БУХГАЛТЕРОВ

Представленное исследование в сфере развития интеграционных образовательных услуг при подготовке бухгалтеров в условиях реформирования образовательного процесса. Целью статьи является анализ современного состояния образования и разработка рекомендаций по формированию современной образовательной траектории подготовки высококвалифицированных бухгалтеров на основе концепции непрерывного образования и индивидуальности обучающегося. Задачей статьи является исследование общих и профессиональных компетенций образовательного процесса, способы оценки знаний студентов. Определение основных

направлений інтегрованості знань і навчальних навичок при підготовці бухгалтерів. Предложенные выводы являются основой для проведения мероприятий по реформированию системы образования по доминированию информационных компонентов, поскольку выпускники должны работать в информационном обществе, где приоритетную роль будут занимать фундаментальные знания об информационных процессах общества, новейшие информационные технологии. Новизной исследований предложенные подходы к системе образования а также новые системы оценки знаний при подготовке студентов. Отмечается, что для специалиста по учету и аудиту необходимо учесть тот факт, что информация – это не второстепенный атрибут человеческой деятельности, а стратегически важный ресурс развития общества, использование которого позволяет экономить другие виды ресурсов (энергетические, материальные, человеческие).

Ключевые слова: компетентность; конкурс; оценка знаний; программы подготовки бухгалтеров.

Mykola M. Matiukha

Kyiv National University of Technologies and Design

**DEVELOPMENT OF INTEGRATED EDUCATIONAL SERVICES
AT PREPARATION OF ACCOUNTANTS**

The presented research in the field of development of integration educational services in the preparation of accountants in the context of reforming the educational process. The purpose of the article is to analyze the current state of education and to develop recommendations for the formation of a modern educational trajectory for the training of highly qualified accountants on the basis of the concept of continuous education and the individuality of the learner. The purpose of the article is to study the general and professional competencies of the educational process, how to evaluate students' knowledge. Determination of the main areas of integration of knowledge and skills in the preparation of accountants. The proposed conclusions provide the basis for the implementation of measures to reform the education system regarding the domination of information components, since graduates must work in an information society, where fundamental knowledge about the information processes of society, the latest information technologies will play a key role. The novelty of research is the proposed approaches to the education system as well as new systems for assessing knowledge in the preparation of students. It is noted that for the accountant and audit specialist it is necessary to take into account the fact that information is not a secondary attribute of human activity, but a strategically important resource for the development of a society, the use of which allows saving other types of resources (energy, material, human).

Keywords: competence, competition, knowledge assessment, program of preparation of accountants.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Проблема реформування вищої економічної освіти в галузі підготовки бухгалтерів і аудиторів в даний час є досить актуальною. Особливий інтерес в даному контексті набуває дослідження сучасного стану та перспектив розвитку професії бухгалтера і завдань, які стоять перед сучасним бухгалтерською освітою. метою статті є оцінка сучасного стану підготовки бухгалтерських кадрів і обґрунтування пропозицій по формуванню освітньої траєкторії в області підготовки бухгалтерів і аудиторів, що базується на пріоритеті освіти протягом всього життя замість освіти на все життя.

Аналіз останніх публікацій з проблеми дослідження. Проблеми бухгалтерської освіти знаходяться в центрі уваги як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, дослідників, економістів. Концептуальні і організаційні підходи до становлення і розвитку бухгалтерської освіти розглядалися в працях З.В. Гуцайлюка [2], Є.В. Мниха [3], В.В. Євдокимова [4], О.В. Олійник [4], С.В. Свірка [5], В.В. Сопко [6], В.В. Швеця [7] та інш. Розробка освітніх програм нового покоління, зміна змісту програм стосовно до вимог реального бізнесу представлені в дослідженні В.М. Захарченко [7], В.І. Лугового [9], Ю.М. Рашкевича [10]. Питання інтеграції програм підготовки фахівців на різних рівнях вищої освіти обговорювалися в роботах Л.М. Сергеева [11], М.І. Скрипник, [12].

Невирішені частини дослідження. Проте в сучасних соціально-економічних умовах, які визначаються глобалізацією ринку освітніх послуг, необхідністю стимулювання переходу економіки на модель інноваційного розвитку, а також зміни сучасного стану бюджетування підготовки бухгалтерів виникає необхідність дослідження управління вищими навчальними закладами в умовах дії ринкових ризиків.

Метою статті є аналіз сучасного стану освіти і розробка рекомендацій по формуванню сучасної освітньої траєкторії підготовки висококваліфікованих бухгалтерів на основі концепції безперервної освіти та індивідуальності того, хто навчається.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Сьогодні професія бухгалтера є однією з найрейтинговіших серед популярних професій і затребуваною серед інших освітніх напрямків підготовки економічного профілю. Потреба сучасного бізнесу в висококваліфікованих бухгалтерів завжди знаходиться на високому рівні. При цьому важливу роль відіграє громадська і соціальна значимість професії. Від рівня кваліфікації, слідування етичним нормам бухгалтерів (аудиторів) багато в чому залежить дотримання економічних інтересів господарюючих

суб'єктів, державних органів, акціонерів, інвесторів та інших учасників ринкових відносин. Якісний облік і аудит – одна з основ інформаційної та економічної безпеки країни. Тому забезпечити економіку висококваліфікованими фахівцями в області бухгалтерського обліку – найважливіше завдання сучасної освіти.

Проведене дослідження базується на положеннях, визначених законодавством про освіту, а також міжнародними розробками щодо набуття компетентностей освіти. У цих документах підкреслено, що умовою досягнення якості сучасної професійної освіти повинна стати його «структурна перебудова», що базується на принципі «Освіта через усе життя». В даний час підготовка і перепідготовка бухгалтерських кадрів на вітчизняному рівні здійснюється за чотирма програмами (рис. 1).

Програми підготовки обліковців

регламентована

Програма початкової професійної освіти	ведеться підготовка бухгалтерів-рахівників в навчальних центрах, ліцеях, професійно-технічних училищах, курсової мережі при громадських організаціях бухгалтерів і аудиторів, вузах, комерційних структурах
Програма середньої професійної освіти. закладах	здійснюється підготовка техніків-бухгалтерів в середніх спеціальних навчальних
Програма вищої професійної освіти	використовується для підготовки бухгалтерів-економістів в університетах, інститутах і академіях
Програма післявузівської професійної освіти	розрахована на підготовку професійних бухгалтерів; бухгалтерів-аудиторів; перепідготовку фахівців з обліку; підготовку кадрів вищої кваліфікації через аспірантуру, докторантуру та пошуковців в університетах, навчальних і науково-дослідних інститутах, академіях

нерегламентована

Приватна програма (курси)	розрахована на потреби фізичної особи, залежно від їх потреб, можливостей
Програма роботодавців	розрахована на потреби конкретного підприємства проводиться безпосередньо на робочому місці під час випробувального періоду працевлаштування

Рис. 1. Програми підготовки фахівців обліку

Відповідно до програм підготовки та перепідготовки бухгалтерських кадрів їх сертифікація здійснюється також за чотирма рівнями:

I рівень – бухгалтер-рахівник. Цей фахівець здатний виконувати елементарну економічну роботу, функції рахівника, функції в області первинного бухгалтерського обліку в великих і середніх організаціях, а також вести бухгалтерський облік і складати звітність на малих підприємствах.

II рівень – технік-бухгалтер. Він здатний працювати на посаді бухгалтера (старшого бухгалтера), економіста з бухгалтерського обліку та аналізу господарської діяльності, економіста.

III рівень – бухгалтер-економіст. Цей фахівець здатний працювати на посаді головного бухгалтера або заступника головного бухгалтера в великих і середніх організаціях.

IV рівень – професійний бухгалтер і бухгалтер-аудитор. Спеціаліст цього рівня може працювати на будь-якій керівній бухгалтерській посаді, фінансовим аналітиком, зовнішнім аудитором. При наявності кваліфікаційного атестата – очолювати аудиторські перевірки, підписувати ув'язнення.

Особи, які мають професію бухгалтера, спеціалізуються за наступними напрямками: практичний бухгалтерський облік в організаціях і в установах; незалежна бухгалтерська діяльність; педагогічна діяльність; аудиторська діяльність; фінансовий менеджмент; фінансова експертиза.

Програми підготовки фахівців з обліку мають враховувати систему професійної орієнтації, яка має бути запроваджена у школах для учнів і представляти собою систему науково обґрунтованих заходів, спрямованих на підготовку здобувачів до вибору професії з урахуванням особливостей особистості і соціально-економічної ситуації на ринку праці, на надання допомоги молоді в професійному самовизначенні і працевлаштуванні. Така професійна орієнтація має включати в себе напрями:

– професійного просвітництва – ознайомлення учнів і випускників навчальних закладів з сучасними видами трудової діяльності, соціально-економічними і психофізіологічними особливостями різних професій, потребами в кваліфікованих кадрах, вимогами, що пред'являються професіями до людини, можливостями професійно-кваліфікаційного зростання і самовдосконалення в процесі трудової діяльності. Професійне просвітництво формує у молоді мотивовані професійні наміри, в основі яких лежить усвідомлення ними соціально-економічних потреб і своїх психофізіологічних можливостей.

– професійне консультування – надання допомоги учням у професійному самовизначенні і надання рекомендацій учням про можливі напрями професійної діяльності, найбільш відповідних його психологічним, психофізіологічним, фізіологічним особливостям, на

основі результатів психологічної, психофізіологічної і медичної діагностики;

– психологічну підтримку – методи, що сприяють зниженню психологічної напруженості, формуванню позитивного настрою і впевненості в майбутньому.

Сама необхідність постійно бути в курсі останніх інновацій, розбиратися в сучасних технічних засобах та перспективних програмних засобів – відкриває чудові можливості для початку кар'єри молодим фахівцям з обліку та оподаткування. Гнучкість та готовність до змін (за умови глибокої теоретичної та ґрунтовної практичної підготовки) надають молодим бухгалтерам суттєві конкурентні переваги на ринку праці: випускники спеціальності створюють компанії, що активно розвиваються, роблять кар'єру в компаніях з іноземним капіталом, а також на великих вітчизняних підприємствах, що активно співпрацюють із закордонними партнерами.

Для того, щоб випускник спеціальності «Облік та оподаткування» дійсно відповідали сучасним вимогам до професії, його підготовка також мусить здійснюватись з урахуванням останніх віянь у даній сфері: законодавчих, програмних, технічних.

Виходячи із комплексу програм підготовки фахівців обліку їм має бути властиво володіння універсально-синтетичними знаннями і універсально-функціональної діяльністю. Перехід до формування фахівця інтегрального профілю пов'язано із процесами: а) універсалізацією техніки; б) інтеграцією виробництва з наукою; в) змінами в змісті гуманітарної праці, в якій все більше місце займає взаємодія різних функцій – дослідних, організаторських, педагогічних.

Найбільш високим ступенем інтегрованості мають займати освітні програми в основу, яких покладено не координація або комбінування галузей знань, що максимально наближені до умов практичної діяльності реалізації проектів. Перераховані види освітніх програм відображають ступінь інтеграції, що характеризує глибину взаємопроникнення різних областей науки, техніки та культури. Розглядаючи можливі межі інтегрування, можна відзначити, що в цих програмах робиться спроба об'єднати:

- 1) близькоспоріднені дисципліни загальноекономічного профілю для вивчення основ обліку, інформаційного забезпечення;
- 2) різні природні науки, притаманні технології виробництва галузі майбутнього фахівця (промисловість, сільське господарство і т.д.);
- 3) фундаментальні та суспільні науки;
- 4) природничі науки та філософію; мистецтво, мову і літературу;
- 5) іноземні мови і їх культурне середовище.

Важливою відмінною рисою сучасного етапу інтегрування системи облікової освіти є набуття компетентностей із врахуванням інформатизації суспільства, використання інформаційно-комунікаційних технологій навчання. Процес висвітлення проблем інформатизації суспільства набув глобального характеру, публікується величезна кількість наукових статей і монографій за різними аспектами. Однак, в системі освіти даній проблемі поки, що приділяється недостатня увага. Саме обліковий освітній напрям має розвивати роль інформаційного забезпечення і розвиток на цій основі економіки. В системі освіти повинні домінувати інформаційні компоненти, оскільки випускники мають працювати в інформаційному суспільстві, де пріоритетну роль будуть займати фундаментальні знання про інформаційні процеси суспільства, новітні інформаційні технології. Слід відзначити, що інформатизація суспільства є глобальним процесом розвитку цивілізації, який обумовлений низкою об'єктивних чинників. Найважливішими серед них є:

- швидко зростаюча складність штучно створюваної людиною середовища своєї діяльності – техносфери, яка все більше знижує надійність і стійкість;
- виснаження природних ресурсів, обумовлена цим необхідність відмови від домінуючої в даний час парадигми екстенсивного розвитку цивілізації;
- зростання екологічної небезпеки і необхідність пошуку рішення найактуальнішою і складною проблемою сучасності – проблеми виживання людства як біологічного виду [58].

Інформатизація суспільства є стратегічним чинником розвитку цивілізації, який завдяки особливим властивостям інформації дає людству певні шанси вирішити глобальні проблеми і перейти до нової парадигми сталого і безпечного розвитку.

Для фахівця з обліку і аудиту необхідно врахувати той факт, що інформація – це не другорядний атрибут людської діяльності, а стратегічно важливий ресурс розвитку суспільства, використання якого дозволяє економити інші види ресурсів (енергетичні, матеріальні, людські). Умови існування вимагають якнайшвидшої реалізації нової стратегії розвитку суспільства на основі широкомасштабного використання знань інформації як стратегічних ресурсів розвитку, а також перспективних високоефективних технологій як основних інструментів цього розвитку.

Розширюючи і поглиблюючи біосферу, межі всесвіту, людина і сама нескінченно розвивається і удосконалюється. Процес переходу біосфери в ноосферу неминуче несе в собі риси свідомості, цілеспрямованої діяльності, творчої роботи. Розвиток і використання в сфері освіти нових інформаційних технологій відкриває небачені раніше можливості для

розкриття творчого потенціалу особистості. Досягається це за рахунок наступних важливих для творчості особливостей таких технологій:

- сучасні інформаційні технології надають творчому студенту оперативний доступ до великих обсягів необхідної йому інформації у різних напрямках, у тому числі економічному. Це дозволяє отримати уявлення про вже існуючі підходи до вирішення проблем, уникнути повторень і виявити закономірності;

- сучасна інформаційна техніка дозволяє студенту працювати з різними видами зображеннями: тривимірна комп'ютерна графіка, полегшує пошук нових рішень. З'являється можливість створювати віртуальну реальність, переходити до процесу їх матеріалізації у вигляді довільних форм звітності, з'являється можливість порівнювати варіанти рішень між собою і вносити необхідні зміни;

- сучасні інформаційні технології дозволяють більш активно використовувати образне мислення людей для вирішення творчих проблем порівняння.

Для фахівців важливо розвинути у себе такі якості, які допоможуть їм отримати адекватні уявлення про інші напрямки діяльності. Педагогічна практика показує, що використання можливостей інформаційних технологій і їх різних поєднань створює справжній технологічний прорив у методології, організації та практичній реалізації навчального процесу, що може впливати на підготовку спеціалістів облікового напрямку.

Система освіти в числі пріоритетних цілей повинна мати задачу формування якостей, які дозволять їм успішно адаптуватися, жити і працювати із використанням всіх наявних можливостей. До числа таких якостей можна віднести наступні: глобальне мислення, системне наукове мислення, екологоцентричний світогляд, інформаційну культуру, творчу активність, високу моральність. Реалізуючи цей напрямок, необхідно вже сьогодні розробити та ввести в систему освіти ряд нових навчальних дисциплін, узагальнюючих інтегральних курсів, підручників, що сприяють формуванню ноосферного мислення. Під ноосферним мисленням розуміється якісно новий рівень пізнання відображеної дійсності, при якому спостерігається тісний взаємозв'язок законів природи і суспільства, втілюється в творчій реалізації ідей, в прогнозуванні подій і вирішенні конкретних проблем взаємодії суспільства і природи з позицій екологоцентричного світогляду. Саме це має дозволити слухачам самостійно знаходити і приймати відповідальні рішення в умовах невизначеності, в критичних і стресових ситуаціях, а також у випадках, коли виникають нові складні природні та соціальні явища.

Слід запроваджувати нові системи оцінювання практичної підготовки фахівців з обліку. Серед таких способів є організація конкурсів проектів професійної підготовки, що в конкурентній боротьбі дають

можливість запровадити систему самооцінки фахівців, забезпечити колективну роботу для розроблення проєктів. Можна виділити конкурс професійної майстерності, щодо постановки та ведення обліку та звітності на підприємстві в першу чергу, який дає можливість студентам самостійно оцінити рівень професійної підготовки, дозволяє удосконалювати професійні якості, необхідні працівнику бухгалтерії: мобільність, відповідальність, вміння працювати самостійно. Беручи участь в конкурсі, студенти наближаються до реальної професійної діяльності. Крім того, зменшується ймовірність майбутніх помилок, провокується творчий неординарний підхід до професії, мотивується особистісна і професійна активність. З іншого боку конкурс – це професійна презентація майбутніх фахівців перед потенційними роботодавцями, інтегрована взаємодія установ професійної освіти і підприємств. Не можна залишити поза увагою ще один важливий позитивний момент для учасників конкурсу професійної майстерності – вручення їм сертифікатів учасників, а переможцям – дипломів, що підтверджують освоєння компетенцій, для поповнення портфоліо. Тим більше, що в умовах реалізації стандартів нового покоління портфоліо студента виступає одним з ефективних інструментів оцінки сформованості компетенцій.

У різновекторній підготовці фахівців з обліку слід врахувати концептуальні основи, які забезпечили якість підготовки із врахування сучасних тенденцій розвитку і становлення міжнародного обліку:

а) освоєння МСФЗ концепцій – корисності і суттєвості інформації, пріоритету економічного змісту перед юридичною формою, збереження капіталу, цінності грошей;

б) формування навичок активного використання інформації, що накопичується в бухгалтерському обліку, для управління господарюючим суб'єктом і здійснення ефективного корпоративного управління;

в) вироблення навичок застосування таких способів обробки інформації, як дисконтування, імовірнісні розрахунки;

г) формування підходу до застосування стандартів та інших нормативно-правових актів щодо регулювання обліку і звітності, самостійної постановки облікової роботи;

д) вироблення навичок професійного судження про кількісний та вартісний вимір, класифікації та оцінки значущості (суттєвості) фактів господарського життя для цілей бухгалтерського обліку, звітності та аудиту;

е) використання фінансових показників, сформованих за МСФЗ, в системі національних рахунків;

ж) формування глибокого розуміння норм професійної етики.

Основними ж напрямками вдосконалення системи підготовки та підвищення кваліфікації кадрів у розглянутій області є:

а) переорієнтації навчальних програм, а також програм підготовки професійних бухгалтерів і аудиторів на поглиблене вивчення МСФЗ та формування навичок застосування їх на практиці;

б) моніторинг якості навчальних програм навчальних закладів, а також програм підготовки професійних бухгалтерів і аудиторів;

в) розробка програм навчання керівників та іншого управлінського персоналу господарюючих суб'єктів основам бухгалтерського обліку та економічного аналізу бухгалтерської звітності, в тому числі консолідованої фінансової звітності;

г) забезпечення відповідності навчальних програм підготовки професійних бухгалтерів і аудиторів відповідним міжнародним програмам (з урахуванням законодавства та традицій бухгалтерської освіти);

д) розробка стандартів освіти та атестації професійних бухгалтерів і аудиторів на основі стандартів Міжнародної федерації бухгалтерів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Пропонована освітня траєкторія підготовки бухгалтерів має відображати сучасний етап інтеграції знань, що відрізняються якісним характером в порівнянні з попереднім розвитком освітньої діяльності. Уданому напрямку слід виділити програми в розрізі регламентованих програм, що гарантуються навчальними закладами та нерегламентованими, які розширюють освітні компетенції бухгалтерів та закріплюють їх практичні навички через проходження курсів.

Сучасному бухгалтеру необхідно набути компетентності, що забезпечуються комбінуванням галузей знань на основі інформатизації суспільства, що сприяють формуванню ноосферного мислення.

У різновекторній підготовці фахівців з обліку слід врахувати концептуальні основи, які забезпечили якість підготовки із врахування сучасних тенденцій розвитку і становлення міжнародного обліку.

Література

1. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
2. Гуцайлюк З. В. Ще раз про вдосконалення бухгалтерського обліку в контекст Болонського процесу / З. В. Гуцайлюк // Бухгалтерський облік і аудит. – 2004. – № 10. – С. 31–32.
3. Мних Є. В. До питань трансформації системи підготовки фахівців з обліку та аудиту / Є. В. Мних // Бухгалтерський облік і аудит. – 2004. – № 10. – С. 31–32.
4. Моя професія – бухгалтер, фінансист / Ф. Ф. Бутинець, Н. Г. Виговська, С. В. Бойко, В. В. Євдокимів, О. В. Олійник / за ред. Ф. Ф. Бутинця. – Житомир: ЖДТУ, 2005. – 156 с.
5. Свірко С. В. Якісна підготовка спеціалістів з бухгалтерського обліку як один з елементів успішної організації бухгалтерського обліку / С. В. Свірко // Формування ринкової економіки. – Вип. 15. – К.:КНЕУ, 2006. – С. 289–299.

6. Сопко В. В. Болонський процес: питання вищої освіти і науки за спеціальністю “Бухгалтерський облік, контроль, аналіз, аудит” / В. В. Сопко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2004. – № 10. – С. 22–30.

7. Швець В. Стандартизація бухгалтерської освіти в Україні: організація та методика здійснення / В. Швець // Бухгалтерський облік і аудит. – 2003. – № 5. – С. 21–31.

8. Захарченко В. М. Національна рамка кваліфікацій та освітні програми і кваліфікації [Електронний ресурс] / В. М. Захарченко. – Режим доступу: [http://erasmusplus.org.ua/2014-05-30-14-56-19/prezentatsii/category/3-iiiagerialy-iii\(5ioiia1poi-koiiiiaicI\'-ek5peiTп'-5Iic1юc1o-2apго\`acI2Iieiii-iiiinstrumentiv-bolonskoho-protseesu.htm](http://erasmusplus.org.ua/2014-05-30-14-56-19/prezentatsii/category/3-iiiagerialy-iii(5ioiia1poi-koiiiiaicI\'-ek5peiTп'-5Iic1юc1o-2apго\`acI2Iieiii-iiiinstrumentiv-bolonskoho-protseesu.htm).

9. Луговий В. І. Національна рамка кваліфікацій та Міжнародна стандартна класифікація освіти [Електронний ресурс] / В. І. Луговий. – Режим доступу: <http://erasmusplus.org.ua/korysna-informatsiia/korysni-materialy/category/3-materialy-natsionalnoi-komandy-ekspertiv-shchodo-zaprovadzhennia-instrumentiv-bolonskoho-protseesu.html?download=37:natsionalna-ramka-kvalifikatsii-v-luhovyi>.

10. Рашкевич Ю. М. Розроблення освітніх стандартів та освітніх програм [Електронний ресурс] / Ю. М. Рашкевич. – Режим доступу: <http://erasmusplus.org.ua/2014-05-30-14-56-19/prezentatsii/category/3-niaterialy-natsionalnoi-komandy-ekspertiv-shchodo-zaprovadzhennia-instrumentiv-bolonskoho-protseesu.html?limitstart=0>.

11. Сергеева Л. М. Управління розвитком професійного навчального закладу: практичні засади: навч. посібн. / Л. М. Сергеева, Т. О. Лукіна, Ю. С. Красильник, О. В. Пашенко, Т. І. Стойчик, В. О. Купрієвич; за наук. ред. Л. М. Сергеевої, Т. О. Лукіної. – К.: Видавництво Ліра-К, 2017. – 124 с.

12. Скрипник М. Система навчально-творчих завдань для підготовки аспірантів, здобувачів у післядипломній педагогічній освіті / М. Скрипник // Післядипломна освіта в Україні. – 2014. – № 2. – С. 53–58.

13. Ольшанська О. В. Сучасні аспекти когнітивістики в економічному розвитку / О. В. Ольшанська // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. – 2014. – № 6 (81). – С. 78–82.

14. Наукові засади та технології формування змісту підвищення кваліфікації керівних кадрів освіти: колект. навч. посіб. / за ред. В. П. Яковця. – К.: НАПН України, Ун-т менедж. освіти, 2015. – 212 с.